

Zakościelna, Anna / Gurba, Jan

Badania cmentarzysk kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej na Grzędzie Horodelskiej

Archeologia Polski Środkowowschodniej 1, 9-16

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BADANIA TERENOWE 1995 ROKU

ANNA ZAKOŚCIELNA, JAN GURBA

BADANIA CMENTARZYSK KULTURY WOŁYŃSKO-LUBELSKIEJ CERAMIKI MALOWANEJ
NA GRĘDZIE HORODELSKIEJ

W drugim sezonie prac wykopaliskowych w ramach programu „Rekonstrukcja obrządku pogrzebowego kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej (KW-LCM)”, kontynuowano badania odkrytego w 1994 r. cmentarzyska na stan. 26 w Strzyżowie (J. Gurba, A. Zakościelna 1995; A. Zakościelna, J. Gurba 1995) oraz przeprowadzono interwencje ratownicze na stan. 11 i 12 w Jankach Dolnych.

Strzyżów, stan. 26

Badania skoncentrowano w południowo-zachodniej części wyniesienia. Zbadano obszar o powierzchni *ca* 700 m². Stratyfikacja warstw na stanowisku jest następująca: współczesny humus sięga do głębokości 20-25 cm, poniżej występuje kremowożółty less calcowy, w którego stropie pojawiają się drobne wapienne „lalki”. W niektórych wykopach usytuowanych w centralnej części wyniesienia pod humusem występuje less intensywnie rudy, wilgotny do głębokości 30-40 cm, a dopiero pod nim kremowożółty less calcowy.

W wyniku prac odkryto jeden dość dobrze zachowany grób KW-LCM (nr 4/1995), pozostałości dwóch, bardzo zniszczonych grobów (nr 5/1995 i nr 6/1995) tej kultury oraz grób z okresu wpływów kultury prowincjonalnorzymskiej (nr I/1995).

Badania ujawniły, że znaczny stopień zniszczenia stanowiska spowodowany jest nie tylko erozją stokową lecz także budową umocnień niemieckich w 1941 r. przed inwazją na Związek Radziecki. W wielu wykopach natrafiano na zarysy rowów strzeleckich (ryc. 1), w wypełniskach których znajdowały się fragmenty kości ludzkich i ceramiki KW-LCM.

Grób nr 4/1995 zlokalizowany został na pograniczu ćw. B aru 23 i ćw. D aru 33. Znaczna koncentracja zniszczonych kości ludzkich pojawiła się już na głębokości 15-20 cm w spagu humusu współczesnego. Tuż pod jego poziomem odkryto szkielet ludzki (mężczyzna w wieku *Adultus*: ok. 25 lat - wstępna analiza pani dr W. Kozak-Zychman, za którą serdecznie dziękujemy) spoczywający w pozycji skurczonej na prawym boku głową na południe. Ręce zgięte były w łokciach, a dłonie ułożone przed twarzą (ryc. 2). Największym zniszczeniom uległa czaszka. W pozycji *in situ* zachowały się jedynie prawe części szczęki górnej i dolnej, które przylegały do ziemi. Zapewne pług zabrał również lewą kość udową i zaburzył ułożenie lewego talerza miednicznego. Zmarłego wyposażono w cztery naczynia, topór rogowy, szydło kościane, wiórowiec i

drapacz z krzemienia wołyńskiego. W odległości kilkunastu cm na S od czaszki stało naczynie wazowate z czterema guzkami na największej wyđetości brzuśca (ryc. 3: b). Wewnątrz znajdował się wiórowiec częściowy zbieżny z krzemienia wołyńskiego, o wymiarach 162 x 26 x 6 mm (ryc. 4: h). Obok stało niewielkie naczynie doniczkowate z utraconym wylewem (ryc. 3: a), pod nim leżała kość zwierzęca (ryc. 2: j). Dwa kolejne naczynia - esowaty garnek i gruszkowate (?) bez zachowanego wylewu (ryc 3: c, d) - stały za stopami zmarłego. Obok naczynia esowatego leżał topór wykonany z rogu jelenia. Jest to egzemplarz przerabiany. Pierwotnie otwór znajdował się w miejscu odgałęzienia opieraka od pnia głównego poroża. W trakcie użytkowania narzędzie uległo uszkodzeniu; naprawiono je przesuując otwór w kierunku ostrza (ryc. 4: e). Dwa kolejne elementy wyposażenia grobowego znajdowały się w okolicach pasa biodrowego zmarłego. Za nieznacznie przesuniętym lewym talerzem miednicznym leżało szydło kościane (ryc. 4: f), a przed prawym talerzem miednicznym - drapacz na wiórowcu obubocznym z krzemienia wołyńskiego (ryc. 4: g). Zmarłemu złożono również do grobu przedmiot lub przedmioty (?) wykonane z miedzi, które uległy rozkładowi, lub zostały zabrane przez pług. O ich obecności świadczy intensywnie zielony nalot tlenków miedzi na jednym z żeber (ryc. 2: i). Płytki poziom zalegania pochówku uniemożliwił zachowanie się zarysów jamy grobowej.

Grób nr 5/1995 znajdował się w ćw. D aru 35 (ryc. 1). W warstwie współczesnego humusu natrafiono na zniszczone kości ludzkie i drobne ułamki ceramiki. W trakcie eksploracji odsłonięto skupisko czterech naczyń stojących w odległości od *ca* 10 do 40 cm od siebie. Nie odkryto szkieletu, który musiał zostać zniszczony przez przebiegający na południe od naczyń rów strzelecki (ryc. 1). W jego wypełnisku spotykano fragmenty kości ludzkich i ceramiki. W skład skupiska naczyń, które znajdowało się najpewniej na północ od stóp zmarłego (dotykało bezpośrednio do wykopu z 1994 r. w którym nie odkryto pozostałości tego zespołu grobowego) wchodziła amforka gruszkowata z dwoma uszkami przy wylewie, naczynie gruszkowate z dwoma stożkowatymi guzkami na największej wyđetości brzuśca, naczynie zachowane mniej więcej w połowie wysokości i niepoddające się rekonstrukcji oraz dwa kielichowate pucharki umieszczone jeden w drugim. W sumie skupisko liczyło więc pięć naczyń.

Grób 6/1995. Kolejny grób KW-LCM był jeszcze bardziej zniszczony od poprzedniego. Natrafiono nań w ćw. D aru 25 (ryc. 1). Pierwsze kości pojawiły się na głębokości 15-20 cm na pograniczu oraniny i calca. Dalsza eksploracja ujawniła w tym miejscu okrągły zarys współczesnego wkopu o średnicy *ca* 60 cm i głębokości *ca* 30 cm, o wypełniku szarawo kontrastującym na tle kremowożółtego lessu calcowego. Odkryte fragmenty szkieletu ludzkiego, głównie pokawałkowane kości kończyn, miednicy i nieliczne ułamki kaloty, zostały rzucone do tego współczesnego wkopu. Towarzyszyły im 3 fragmenty naczyń KW-LCM i ułamki muszli małża. W odległości *ca* 120 cm od skupiska kości odkryto w tej ćwiartce zarys krzyżujących się rowów strzeleckich (ryc. 1), w których wypełniskach natrafiano na fragmenty kości ludzkich, ceramiki KW-LCM i muszli małża. Sądzić można, że grób nr 6/1995 został zniszczony w 1941 r. przez Niemców budujących umocnienia ofensywne. Większość szkieletu i wyposażenia grobowego uległa rozproszeniu; część kości kończyn, miednicy i czaszki zakopano w niewielkim dołku w pobliżu okopu. Trudno natomiast stwierdzić, w którym odcinku rowu strzeleckiego przebiegającego przez tę ćwiartkę znajdował się pierwotnie grób nr 6/1995. Wstępna analiza antropologiczna zniszczonych kości wykazała, że należą one do dwóch osobników dorosłych. Pojawiają się zatem dalsze pytania: czy zniszczenie dotyczyło jednego grobu kryjącego szczątki dwóch osobników, czy też do współczesnego dołka rzucone zostały szczątki dwóch zniszczonych grobów.

Grób nr I/1995 zlokalizowany został w ćw. B aru 24 (ryc. 1). Szkielet ludzki w pozycji wyprostowanej na plecach, głową na północ z odchyleniem *ca* 3-4° na północny-zachód, spoczywał na głębokości *ca* 60 cm od dzisiejszego poziomu gruntu. Zarysy jamy grobowej na tle kremowożółtego lessu były całkowicie niewidoczne. Z ułożenia czaszki i stóp zmarłego domyślać się można, że dno jamy grobowej nie było płaskie lecz nieckowate - czaszka i stopy były lekko uniesione w stosunku do poziomu zalegania szkieletu. Mężczyznę w wieku *Adultus* (ok. 25 lat) wyposażono w zabytki z metali i rogu. Na lewym talerzu miedzianym leżał trójwarstwowy grzebień rogowy typu G3 Kokowskiego /14 Thomas/ (Kokowski 1995, ryc. 2: i), między kośćmi udowymi - brązowa sprzączka do pasa wraz z okuciem końcówki. Wyposażenie stanowiły również 4 wisiorki wiaderkowe proste wykonane z brązu (1) i złożonego srebra (3). Dwa leżały w dolnej części prawej strony klatki piersiowej, dwa kolejne w okolicach prawej dłoni, spoczywającej na prawym stawie biodrowym. Pod serdecznym palcem tejże dłoni odkryto przedmiot, zapewne toaletowy, którego jedna część uformowana została w kształcie miniaturowej łyżeczki, druga połączona uchwytem długości 3 cm, rozklepana jest w owalną blaszkę, zdobioną nadspawanym nacinanym drucikiem i zaopatrzona w uszko do zawieszania, w którym tkwił fragment przesiąkniętego patyną sznurka (?). Przedmiot ten wykonany jest z połączanego srebra. Pochówek łączyć należy z tzw. grupą

masłomęcką i datować na połowę III w. n.e.

W czasie badań w Strzyżowie ekspedycja została zawiadomiona o odkryciach w Jankach Dolnych, które wymagały podjęcia niezwłocznej interwencji ratowniczej na dwóch stanowiskach. Znanne są one z badań AZP w 1983 r., podczas których zarejestrowane zostały jako Janki Dolne 11/58 i 12/59 na obszarze 85-95.

Janki Dolne, stan. 11/58

Stanowisko leży w strefie krawędziowej doliny Bugu, na cyplu o ekspozycji okrężnej utworzonym przez dolinę Bugu i jego lewy, bezimienny dopływ. Ekspozycja ponad wyższą terasę nadzalewową wynosi *ca* 13 m. Wykop o powierzchni 50 m² założono w północnej części stanowiska w miejscu wskazanym przez A. Gosiewskiego, który wiosną ub. r. naruszył tu grób KW-LCM wybierając z niego zespół naczyń stanowiących wyposażenie grobowe. W czasie badań okazało się, że wskazanie nie było dokładne - na pozostałości grobu nie natrafiono. Odkryto natomiast 4 obiekty gospodarcze wskazujące na istnienie w tym miejscu stanowiska wielokulturowego. W warstwie ornej i podglebiu obficie występowały zabytki krzemienne, kości zwierzęce i ceramika kultury ceramiki wstęgowej rytej (KCWR), KW-LCM, strzyżowskiej, pomorskiej i z okresu wpływów rzymskich. Wyraźne zarysy obiektów pojawiły się na głębokości 40-43 cm od dzisiejszego poziomu gruntu, w spagu podglebia. Odkryto i wyeksplorowano jamę gospodarczą fazy nutowej KCWR, dwie jamy kultury strzyżowskiej oraz pochówek kozy z naczyniem kultury wielbarskiej złożony w płytkiej jamie gospodarczej (ryc. 5).

Janki Dolne, stan. 12/59

Stanowisko położone jest *ca* 100 m na południowy zachód i rozdzielone niewielkim wąwozem od poprzedniego, nad krawędzią doliny tego samego dopływu Bugu. Stopień zniszczenia znajdującego się tu cmentarzyska KW-LCM jest znacznie poważniejszy. Mimo trudnych warunków obserwacji spowodowanych suszą, w północnej części wyniesienia w wielu miejscach zauważono na powierzchni zniszczone kości ludzkie i ceramikę KW-LCM. W miejscu jednego ze skupisk założono wykop o powierzchni 25 m². Na zniszczone kości ludzkie natrafiono już na głębokości 10-15 cm. Odsłonięto pozostałości pochówku dorosłego osobnika (mężczyzna, w wieku *Adultus*: ok. 30 lat), z którego w pozycji *in situ* zachowały się jedynie kości podudzi, fragment miednicy i 3 kręgi lędźwiowe. W miejscu gdzie powinna znajdować się czaszka leżało tylko kilka jej fragmentów. W odległości kilkunastu cm od nich, w niewielkim dołku, natrafiono na duże fragmenty kaloty rzucone tu przez przypadkowego odkrywcę. Z ułożenia kości, które zachowały swoją pierwotną pozycję sądząc można, że zmarłego złożono w pozycji skurczonej na prawym boku, głową na południe. Andrzej Gosiewski, który naruszył ten grób posiada w swej kolekcji naczynie doniczkowate, misę i fragmenty naczyń nieokreślonej formy zdobionego podwójnymi rzędami odciskanych okrągłych dołków pod wylewem i na największej wydeptości brzuśca. Według jego relacji misa i naczynie

doniczkowate znajdowały się za szkieletem na wysokości łopatek, natomiast fragmenty trzeciego naczynia w okolicach miednicy. Relacja ta zdaje się odpowiadać rzeczywistości - w trakcie preparowania szkieletu odkryto właśnie w okolicach miednicy 2 drobne fragmenty naczynia zdobionego odciskanymi dołkami. Na powierzchni tego stanowiska kolekcjoner znalazł fragment wiórowca obubocznego z retuszem rynienkowatym i 2 miedziane zawieszki binoklowate. Te ostatnie zabytki, tak częste w inwentarzach grupy brzesko-kujawskiej (L. Czerniak 1980, s. 87 i tab. 12) i jordanowskiej (E. Noworyta 1986) nie były jak dotychczas notowane na obszarze KW-LCM.

Badania na stan. 26 w Strzyżowie i na obydwu cmentarzyskach w Jankach Dolnych będą kontynuowane

w następnym sezonie. W ramach realizacji programu planowane są, począwszy od wiosny 1996 r., powierzchniowe badania weryfikacyjne wszystkich odkrytych podczas I stopnia AZP stanowisk KW-LCM na Grzędzie Horodelskiej. Można się spodziewać, że ujawnią one kolejne nekropole na tym obszarze.

Badania finansował UMCS w Lublinie w ramach ćwiczeń terenowych studentów I roku archeologii. Znaczne wsparcie finansowe oraz pomoc organizacyjną uzyskaliśmy także od Urzędu Gminy w Horodle, Cukrowni Strzyżów SA., Polsko-Francuskiej Fundacji Przyjaźni i Współpracy im. Stefana i Krystyny du Chateau z Hrubieszowa. Wszystkim sponsorom oraz Dyrekcji Szkoły Podstawowej w Strzyżowie składamy w tym miejscu serdeczne podziękowania.

Literatura

Czerniak L.
1980	<i>Spoleczności kultury późnej ceramiki wstęgowej na Kujawach</i> , Poznań.	Lublin.
Gurba J., Zakościelna A.
1995	Badania wykopaliskowe na terenie Strzyżowa i okolic w 1995 r, Spr., Zam., s. 9-14.	Noworyta E.
1986
Kokowski A.
1995	<i>Grupa masłomecka. Z badań nad przemianami kultury Gotów w młodszym okresie rzymskim</i> , Lublin.	Osada grupy jordanowskiej w Tyńcu Małym, gm. Kobierzyce, Sl. Ant., t. 28, s. 7-73.
		Zakościelna A., Gurba J.
1995
		Badania cmentarzysk kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej na Grzędzie Horodelskiej, Spr. UMCS, 1994, s. 3-7.

ANNA ZAKOŚCIELNA, JAN GURBA

EXPLORATIONS OF THE BURIAL GROUNDS OF THE VOLHYNIAN-LUBLIN PAINTED POTTERY CULTURE IN GRZĘDA HORODELSKA

Strzyżów, site 26

In the second season the excavations in the burial ground covered the area of about 700 m² in the south-western and central part of the elevation. They resulted in uncovering one fairly well preserved grave of the Volhynian-Lublin Painted Pottery Culture (V-LPPC) (No. 4/1995), remnants of two other seriously damaged graves (Nos. 5/1995 and 6/1995 — Fig. 1), as well as a grave from the period of Roman influence (No. 1/1995).

Grave No. 4/1995 contained the remains of a mature man, laid in a crouching position, on the right-hand side, with his head towards south (Fig. 2). The dead was equipped with four vessels (Fig. 3), an axe of deer antlers, a bone awl, and two stone tools made of Volhynian flint, namely, a partly convergent retouched blade and a scraper (Fig. 4).

Grave No. 5/1995 was almost completely devastated by a German military trench from 1941 which destroyed the skeleton (Fig. 1). There only remained a set of five vessels which were probably placed at the feet of the dead.

It was at the same time that grave No. 6/1995 underwent the greatest devastation. Long bones broken into pieces, fragments of the pelvis, skull and three sherds of a Volhynian-Lublin Painted Pottery Culture vessel were uncovered in a small modern ditch, at a distance of about 150 cm from the crossing trenches. Their fillings were found to contain fragments of human bones, pottery and bits of mollusc shells.

Grave No. 1/1995 contained a skeleton of a man aged about

Adultus, placed in a supine position on his back, with his head to the north. The equipment of the grave consisted of a three-layered horn comb, type G3 by Kokowski [type I4 by Thomas] (A. Kokowski 1995, Fig. 3), a bronze belt buckle with a chape, four pendants, bucket-shaped, straight (one made of bronze, the others of gilt silver), and an object shaped like a miniature tea spoon, probably for cosmetic purpose, also made of gilt silver. The burial should be associated with the so-called Masłomecz group and dated to the middle of the 3rd century AD.

Janki Dolne, site 11

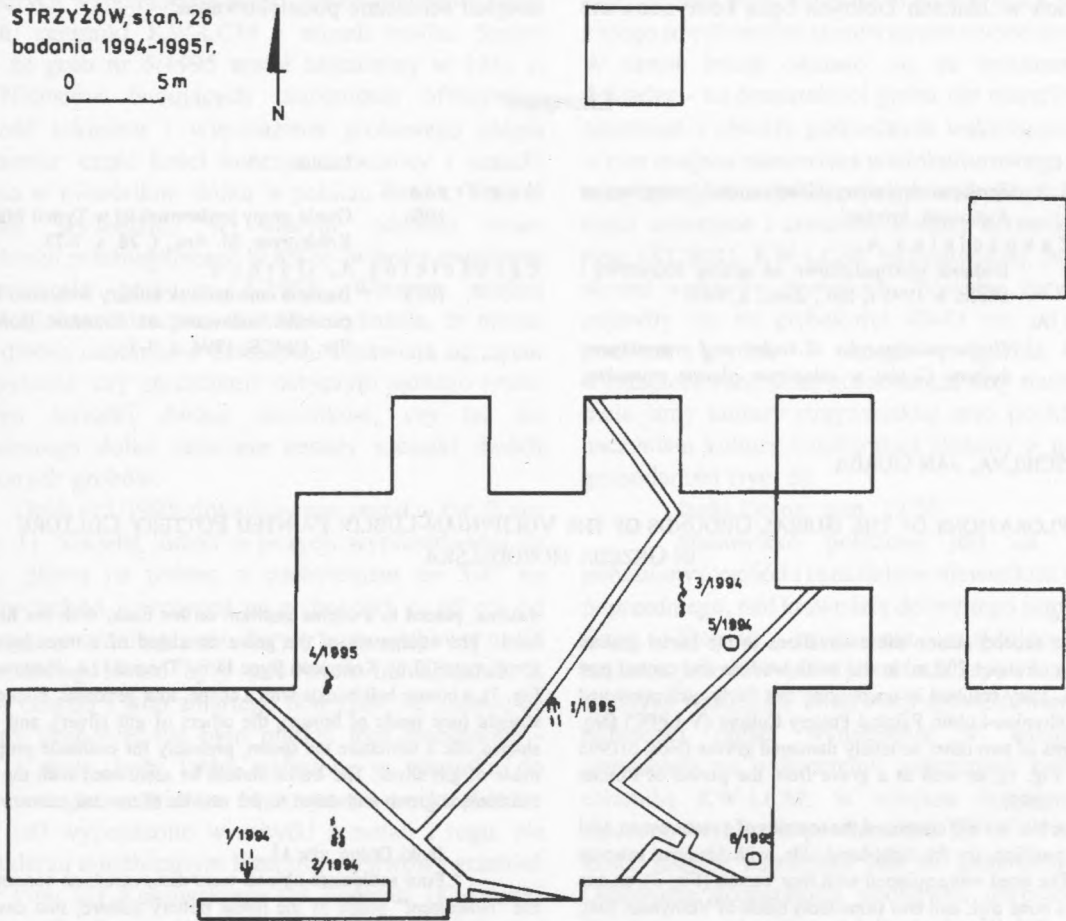
Four settlement objects were discovered: an economic pit of the "Notenkopf" phase of the linear pottery culture, two caves of the Strzyżów culture, and a burial of a goat with a vessel from the Wielbark culture placed in an economic pit (Fig. 5).

Janki Dolne, site 12

Explorations were carried out in a highly devastated burial of the Volhynian-Lublin painted pottery culture with human remains laid probably in a crouching position, on the right-hand side, with head towards the south. Apart from a few small fragments of pottery there was no equipment. The collection of A. Gosiewski contains three vessels from this grave. Apart from that, on the surface of the site a collector found two pince-nez-shaped pendants, found for the first time in the area of the Volhynian-Lublin painted pottery culture.

STRZYŻÓW, stan. 26
badania 1994-1995r.

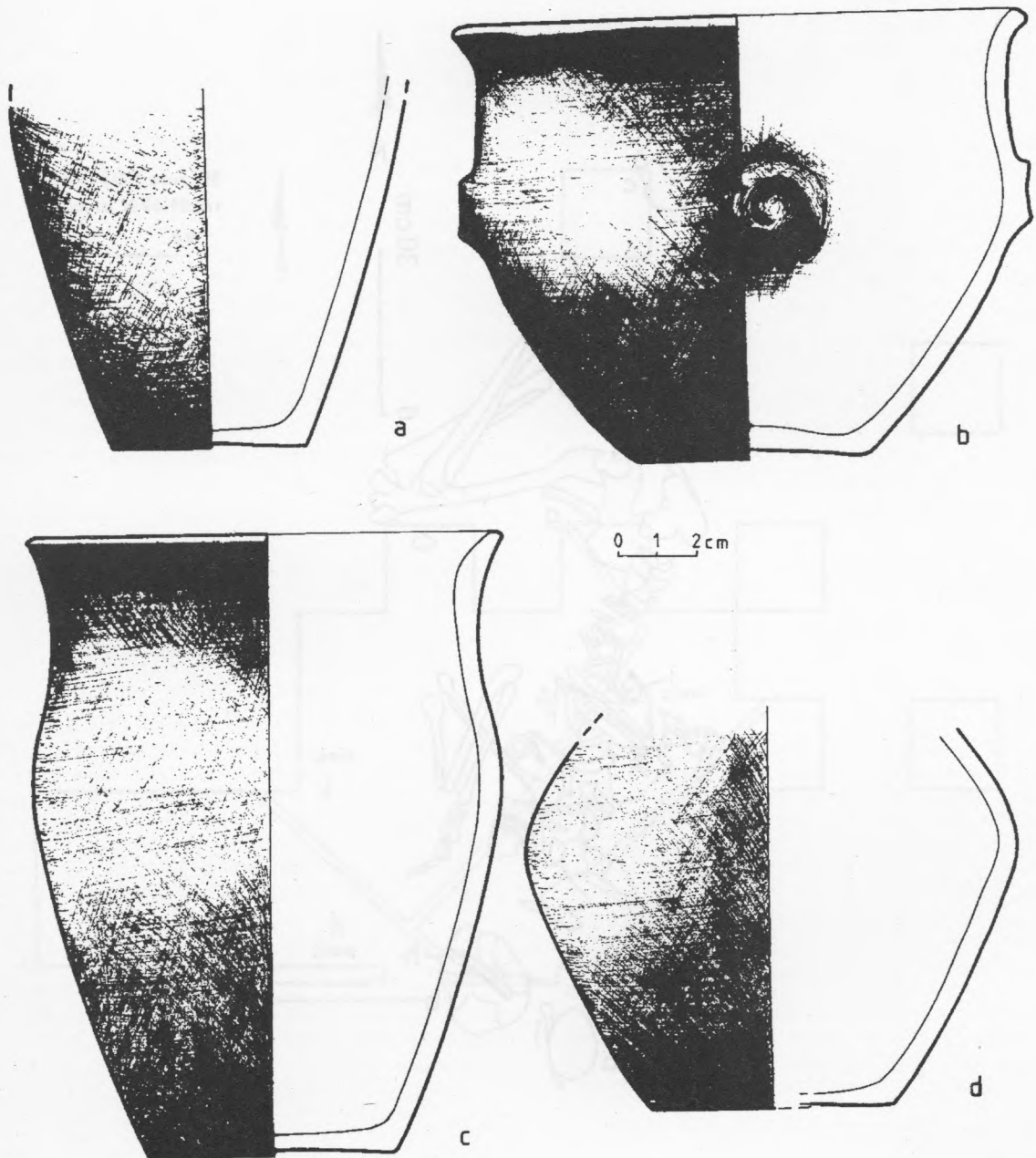
0 5m

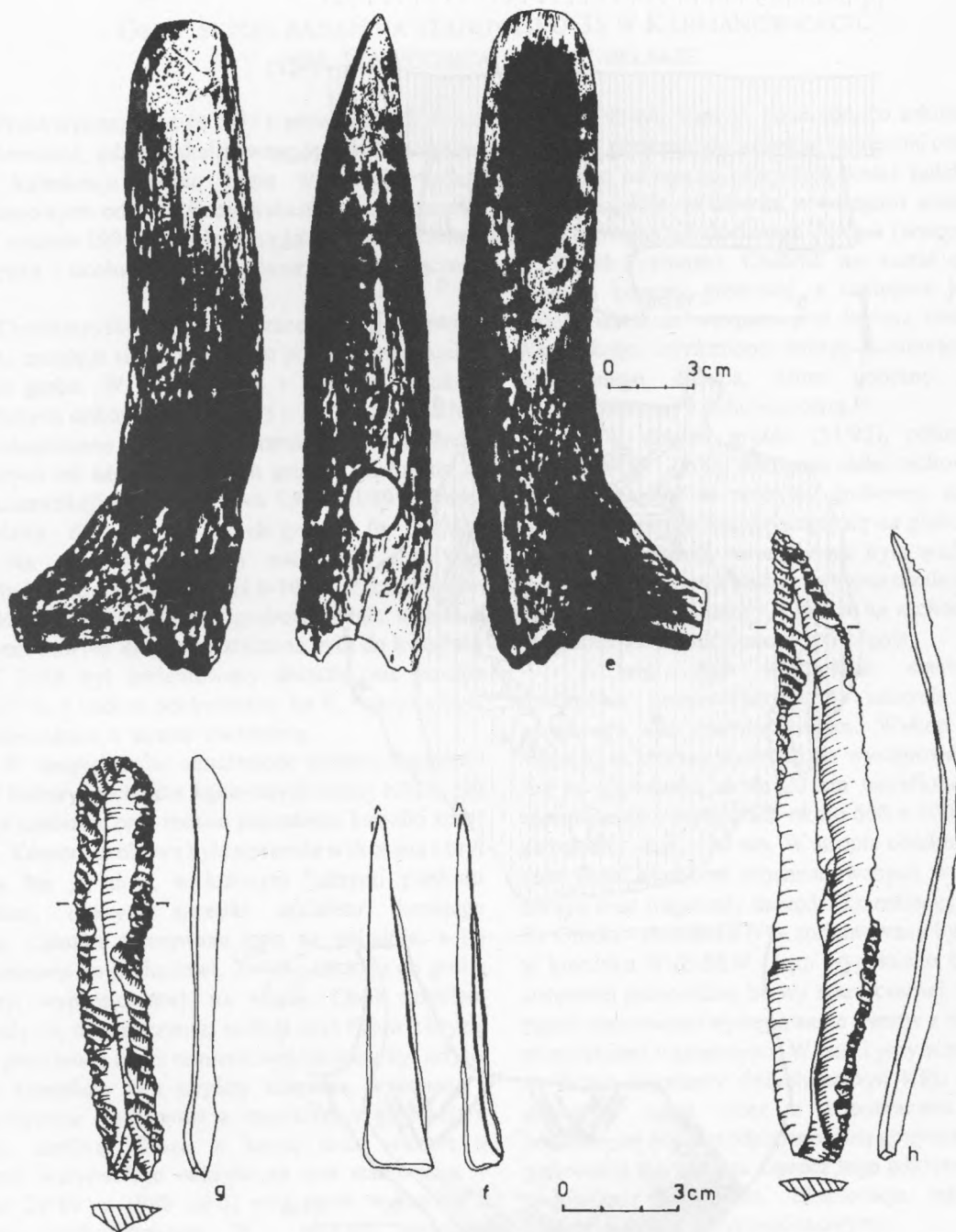
Ryc. 1. Sytuacja na stan. 26 w Strzyżowie.

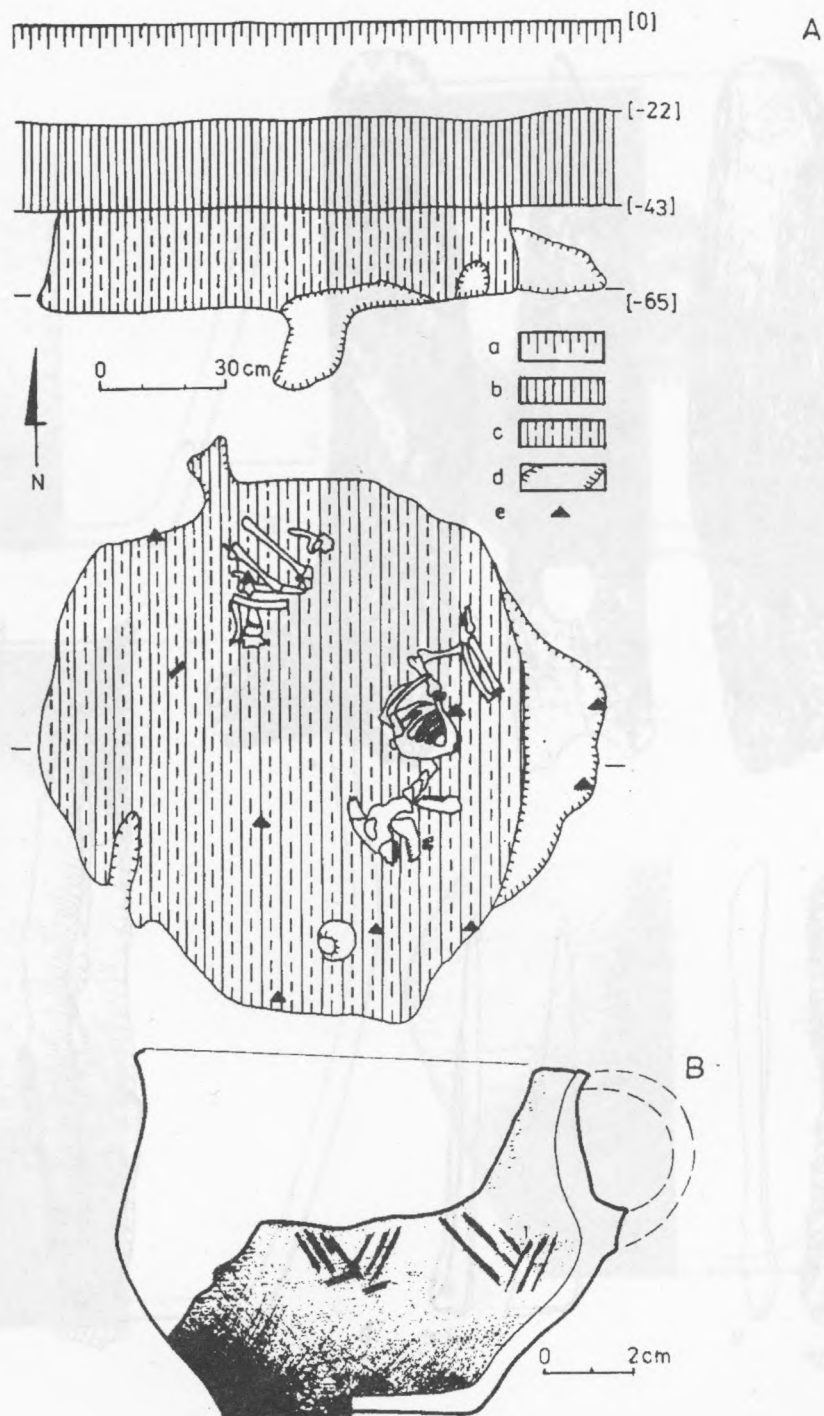
Ryc. 2. Strzyżów, stan. 26. Plan grobu nr 4/1995: a-d - naczynia, e - topór rogowy, g - drapacz, h - wiórowiec, i - żebro ludzkie przebarwione tlenkami miedzi, j - kość zwierzęca.

Ryc. 3. Strzyżów, stan. 26. Naczynia z grobu 4/1995.

Ryc. 4. Strzyżów, stan. 26. Pozostałe elementy wyposażenia grobu nr 4/1995 (oznaczenia zabytków na ryc. 3 i 4 odpowiadają zastosowanym na ryc. 2).

Ryc. 5. Janki Dolne, stan. 11: A - przekrój i plan grobu zwierzęcego (a - humus współczesny, b - podglebie, c - wypełnisko jamy, d - kretowiny, e - fragmenty ceramiki), B - naczynie towarzyszące pochówkowi kozy.